

SZEMPONT

LÓRINC PÉTER

TÖRTÉNETÍRÁSUNK PROBLÉMÁI A SZÁZADFORDULÓ IDEJÉN

Hiánypótló írásnak szánom az alábbi sorokat. Vajdasági történetírásunk hézagos hagyományait szeretném föleleveníteni, ismertebbé tenni. Tartományunknak, sajnos, úgyszólván nincs is középkori történelme, jóllehet, nekem legalábbis úgy tűnik, Bánátnak például már I. István magyar király idején voltak bizonyos kapcsolatai *Macedóniával*, és pedig *Ajtony* révén, aki István király ellen harcolt, míg *Csanád* a királyt pártfogolta. Minket azonban ezúttal, midőn a történetírásról beszélünk, sokkal inkább az érdekel,¹ hogy a középkori krónikákat, az úgynevezett *gestákat* ugyanazok az emberek hozták létre, akik a királyi hivatalban, a kancelláriában a különféle okiratokat és más dokumentumokat megfogalmazták, tehát az általuk írt *gestákba* teljes kifejezéseket, egész mondatokat vettek át a saját kezűleg megírt okmányokból. Más szóval, már az első krónikaírók eredeti dokumentumokat — *levéltári iratokat* használtak fel *gestáikban*. Hogy ez a megállapítás Vajdaságra is érvényes, azt csupán gyaníthatjuk az olyan tények alapján, melyek szerint pl. Zentán is létezett egy ún. »hiteles hely»,² voltaképpen a királyi hivatal kirendeltsége, amelynek eredeti okmányok kiadására is joga volt. Ez mindenképpen indítéka lehet egy olyan tétel felállításának, amely szerint Vajdaságban, esetleg már a kora középkorban foglalkoztak történetírással a levéltári anyagok alapján.

A reneszánsz idején, a XVI. században a vajdaságiak közül többen, főleg a szerémségi alacsonyabb rangú papok köréből, kapitális művekben dolgozták fel a korabeli történelmi eseményeket, így például a Dózsa vezette parasztfelkelést, továbbá Jovan Nenad, a paraszt-nemzeti hős harcait, vagy éppen a mohácsi csatát (1514, 1526, 1527). Eltekintve a történelmi eposzoktól (mondjuk Taurinus *Stauromachiájától* és más hasonlóktól), csupán két szerző ténykedésére kívánok rámutatni: Szerémi Györgyre és Brodarićra.³

Szerémi György a maga latin szövegébe gyakran kevert, és pedig azonos arányban, szerb és magyar szavakat, kifejezéseket, miáltal szinte szü-

lőatyjává vált a mi későbbi kétnyelvűségünknek itt Vajdaságban. Szerémségben született, Kamenicán, tehát Újvidék területén, szülei parasz-
tok, egyszerű jobbágyok voltak, és ő akkor sem feledkezett meg népi
származásáról, amikor később II. Lajos és Zápolya János magyar királyok
udvari káplánja lett. Ezzel magyarázható, hogy a Dózsa-gyűlölő Zápolya
udvarában rokonszenvvel írt nemcsak Dózsáról, hanem Jovan Nenadról,
a »fekete emberről« is. Egyértelműen a nép mellett és a hűbérurak ellen
foglalt állást Stevan Brodarić is, aki részt vett a mohácsi ütközetben,
majd azonnal tollat ragadott, hogy megörökítse emlékéet ennek a csatá-
nak, az urakat vádolva a mohácsi vereségért! Nekem úgy tűnik, ezek az
írók számunkra is *szép hagyományokat* teremtettek.

A sötét középkor talán nem is volt oly sötét. A mi történetírásunk
legalább két-három fontos mozzanatot örökölt ebből a korból, melyekre
ma is tekintettel kell lennünk, mint a vajdasági történelemírás hagyó-
mányaira: 1. az irattári anyagokat fel kell használni a történelemírásban,
de csak részint tiszta tényleíráséként, hiszen 2. az akkori írók az oligarchi-
kus anarchia korában is a kényuralom ellen, a nép mellett foglaltak
állást, és 3. három nyelven írtak, nagyjából latinul, de szerbül és ma-
gyarul is, vagyis a nép nyelvén.

Machiavelli a XVI. század elején felfedezte az osztálytársadalom
struktúráját,⁴ de e tekintetben a mi íróink, Szerémi és Brodarić nem
sokban maradtak le tőle.

Ismeretes, hogy Vajdaságban a XVI. század után is fejlett maradt
a történelemírás, kiváltképpen a XVIII. században, én itt mégis egy nagy
ugrást tennék, azonnal áttérve a XIX. század végének vajdasági törté-
nelmére és történetíróira, akik között ott találjuk Mikó grófot, Szent-
kláray-Nedíćet és Nagy Sándort, továbbá Poznán Jolánt és másokat. Ebben
az időszakban alakult meg első két történelmi-régészeti egyesületünk, és
ekkor látott napvilágot első három történelmi folyóiratunk. E létesítmé-
nyek közül a *Délmagyarországi (Bánati) Történelmi és Régészeti Társulat*,
amelynek székhelye Temesváron és Becksereken volt, már 1872-ben létre-
jött, tehát két évvel ezelőtt kellett volna megünnepelnünk alapításának
100. évfordulóját, s egyben 25 éves jubileumát a történészek mai egyesü-
letének, amely 1947-ben alakult meg. Egy kicsit megkéstünk, de azzal
semmi esetre sem, hogy rámutassunk történetírásunk hagyományaira, s
hogy hozzáállassunk ezek hasznosításához.

Közvetlenül a kiegyezés (1867) után Budapesten megalakult az *Or-
szágos Történelmi Társulat*, amelynek tudományos, de politikai irányza-
tokat is tartalmazó folyóiratát, a *Századokat* az akkor kultuszminister,
Mikó gróf inaugurálta, akinek beszédét a folyóirat is leközölte, mint aho-
gyan később, az első világháború után ugyancsak a pesti kultuszminister,
Klebelsberg gróf szabta meg a történelmi társulat működésének irány-
elveit Magyarországon. Ezek az irányelvek számunkra is sokat monda-
nak, mert annak idején a bánati és a bácskai történészek is elfogadták
őket, akárcsak a *Bánati Történelmi és Régészeti Társulat* (1872—1918) és
ennek tagjai, ami műveikben és folyóiratukban egyaránt kifejezésre
jutott. Ennek megfelelően kezdett el Szentkláray, Ortway, Böhm és a többi
akkor bánati történész egyúttal a magyarosítás politikájával is foglal-
kozni, noha meg kell mondani, hogy a reakciós magyar politikus, Szent-

kláray csak mint politikus követte Milkó és Klebelsberg vonalát, hiszen mint történész: saját levéltári kutatásaira támaszkodott, a biztos, megbízható tényekre alapozta munkásságát, de sohasem maradt a *tényleírás területén*, hanem magyarázta a tényeket, *álláspontot foglalt el*, s lehetőségei szerint a *tudományos objektivitás* határai között mozgott. Szentkláray maga is *kétnyelvű* volt, sőt *négynyelvű*, apja szerint horvát (Nedić), anyja után magyar (Szalai), s egyaránt foglalkozott a szerb és a román történelemmel. Tagja volt az újvidéki Szerb Maticának, a belgrádi Szerb Királyi Tudományos Társulatnak és a pesti Magyar Tudományos Akadémiának, valamint titkára a már említett bánáti történelmi társulatnak.⁵

A tényleíró Szentkláray tehát, aki okiratgyűjteményeket is megjelentetett, nem maradt meg a tényleírás mellett, hanem a *megállapításait* is közzétette, *álláspontra* helyezkedett, persze összhangban a maga idejével és saját osztálybeli hovatarozásával; internacionalista igyekezett lenni, persze megint csak a maga polgári világfelfogása szerint, arra törekedvén, hogy a nem magyar népeket is megnyerje a magyarosító politikának. Egy léppel tovább jutott például Nagy Sándor és Poznán Jolán.⁶ Nagy Sándor Nagyváradon született, tehát nem vajdasági származású, habár könyvét Becakereken jelentette meg; így ő semminemű kapcsolatban nem állt a vajdasági—bánáti belső internacionalizmussal, könyvét mégis a *leigázott jobbágyságnak* szentelte — *méghezozá elsőként a magyar történetírásban*, éppen Bánátban, 17 évvel korábban, mint Acsády Ignác, aki közismertté vált, még ezt a bánáti kiadású könyvet alig ismerjük. Nagy Sándornál még sok az egyszerű tényleírás, a téma jogtudományi feldolgozása — de már a leigázottak, a kizsákmányolt jobbágyok mellett foglalt állást, a parasztok mellett, s arra is felfigyelt, hogy a nemesi származású történészek kivétel nélkül a népet tették felelőssé a parasztlázadásokért, nem pedig a nemességet, a hűbéri rendszert: de hát »miért és hogyan is követelhetnénk meg e történészeketől, hogy igazságosak legyenek a néppel szemben, amikor azt egyszerűen állatnak tekintették, s ennek különben is saját osztályuk vallaná kárát...«⁷

Poznán Jolán ugyancsak *háromnyelvű* volt: magyarul és németül is írt, mind a két nyelvre szerb népdalokat fordított le; etnográfiai munkáiban nagy rokonszenvvel szólt a balkáni nőkről, a szerb lányokról és asszonyokról, egyik történelmi alkotásában pedig új módszert adott a magyar történelem periodizálásához,⁸ már nem az uralkodóházak szerint, hanem a *vezérezmények* alapján, amelyek — állapította meg — gyakran a *gazdasági-szociális viszonyoktól* függenek.

Ennyit akartam mondani a korábbi vajdasági történetírásról, amely egyúttal mintha a mi utunkra is rámutatna — akár a mi, többé-kevésbé kifejezett internacionalizmusunkról, akár pedig a mi, ugyancsak többé-kevésbé kifejezett osztályjellegűségünkéről van szó. A reneszánsz kori írótól vagy pedig a dualisztikus Magyarország történetésztől azonban ennél többet aligha is várhatnánk, mint ahogyan ezt már maga Nagy Sándor is jól megállapította a nemesi származású történetírókról.

A felszabadulás után, 1946 végén és 1947 elején — a két háború közötti, rövid életű polgári Történelmi Társulat és folyóirata, a GID (Glasnik Istorijskog društva, a Történelmi Társulat Közlönye) eltűntével — Újvidéken megalakítottuk a *Vajdasági Történészek Egyesületét*, amely azonban

hosszú időn át — egyetlenegy *Évkönyv* megjelentetésén kívül — képtelennek bizonyult saját tudományos folyóiratának kiadására, s ezért a történelmi munkákat a Szerb Matica társadalomtudományi folyóirata, a *Zbornik* és a *Zadružna arhiva*, később pedig a *Zbornik za istoriju*, az *Istraživanja Instituta za izučavanje istorije Vojvodine*, vagy a *Bölcsészettudományi Kar Évkönyve* jelentette meg, de nem mellékes szerepet töltöttek be e tekintetben a nem szerb nyelvű folyóiratok is, mint például a *Tanulmányok*, vagyis a magyar tanszék évkönyve, a *Közlemények* a Hungarológiai Intézet kiadásában, továbbá a magyar nyelvű folyóiratok, a *Híd*, az *Üzenet*, a *Létünk* és az *Életjel Miniaturók* c. sorozata, valamint természetesen a szlovák a román és a ruszin nyelvű irodalmi folyóiratok. Ehhez hasonlóan a maga idejében a *Népoktatás* is közölt történelmi tárgyú cikkeket. Amikor a mindinkább növekvő szükségleteket már ezek a folyóiratok sem voltak képesek kielégíteni, a vajdasági történészek számos tanulmányukat Belgrádban tették közzé (*Istorijski glasnik*, *JIC*, *Istorija XX veka*, *Zbornik radova*, illetve a SANU kiadásában megjelenő *Istorijski časopis*). Jelentek meg vajdasági eredetű és témájú munkák Zágrábban (*Historijski zbornik*, *Nastava historije* stb.), Szkopjében (*Glasnik za nacionalna istorija*), Szarajevóban és más városokban is. Nagyon sokféle folyóiratról van itt szó, valamennyi köztársaságunkból, s ezért semmiként sem lehet csak úgy kapásból teljes bibliográfiát összeállítani erre az alkalomra, minthogy nem végeztük el az ehhez szükséges előkészületeket. Úgy tűnik, a legteljesebb bibliográfiát a *Rad vojvođanskih muzeja* egyes számai szolgáltatják, noha ez a kiadvány is csak az utóbbi időben kíséri figyelemmel pl. a vajdasági nemzetiségek nyelvén, illetve a Vajdaságon kívül, az ország más vidékein és a külföldön megjelenő lapokat és folyóiratokat. Ugyanezt mondhatjuk el azokról a különkiadványokról is, amelyek különböző nyelven más köztársaságainkban és tartományainkban jelennek meg, de Vajdaság történelmével foglalkoznak. Bizonyos, hogy a bibliográfiai adatok gyűjtését nem engedhetjük át egyes személyek jóindulatának, hanem szervezeten, rendszeresen és intézményesen kell hozzájárulnunk ehhez a munkához! Ugyanígy az sem lehet egyéni megfontolás tárgya, hogy az egyes tanszéken, a káderiskolákban mit és mennyit kell előadni nemzetiségünk történelméből, hanem ezt megfelelő programmal kell előirányozni, hiszen az általános és a középiskolákban tervszerűen és rendszeresen tanítják a magyarok, a szlovákok, a románok, a ruszinok történetét a jugoszláv népek történelme keretében, s nyilvánvaló, hogy az egyetemeken erre megfelelő módon elő kell készíteni az előadókat. A Vajdasági Történészek Egyesülete ezt már évek óta szorgalmazza, noha a megfelelő programot természetesen csak az általános és a középiskolák számára tudta elkészíteni. Sikra szállt az egyesület egy olyan elképzelése mellett is, hogy hozzá kell látni a kutatómunkához, meg kell írni és ki kell adni *Vajdaság teljes történelmét*, vagyis egy olyan *szintetikus vajdasági történelmet*, amely magába foglalná *tartományunk minden nemzetének és nemzetiségének történelmét*. Elkészítettük a terveket is ehhez a munkához mind a Szerb Matica, mind a Történészek Egyesülete, mind pedig az általános és középfokú iskolák számára, s később bevontuk a munkába a Vajdasági Történelmi Kutatóintézetet is, minthogy azonban ezáltal kevés hely áll a rendelkezésemre, így csak a saját előadásomat veszem elemzés alá, amelyet a Vajdasági Történészek Egyesületének évi közgyűlésén tartottam meg Újvidéken, 1955. november 20-án, s ame-

lyet később a Zbornik, a Szerb Matica társadalomtudományi folyóirata is megjelentetett, az 1955. évi 11. füzetben.

Csupán néhány szót szólhatok tehát a *vajdasági történészek* korábbi, első értekezletéről, amely 1950. november 17-én és 18-án zajlott le. Ezt is csak az egyesület közlönyének feljegyzései⁹ alapján tehetem meg, mely akkor egyszerre és első ízben három értekezést tett közzé *nemzetiségeink történelméről*, egyet-egyét a magyarok, a szlovákok és a ruszinok történelméről. Ez a folyóirat ekkor feladatává tette az egyesületnek, hogy ne csak a szerbek történetével foglalkozzon, hanem dolgozza fel a *vajdasági nemzetiségek történelmét* is. Más, addig *elhanyagolt témákkal* kapcsolatban is akkortájt vetődtek fel első ízben a kérdések, például azzal kapcsolatban, hogy a történelmi kutatómunkában az egyetlen elfogadható tudományos módszer — a *történelmi materializmus*.

A történelemírás kérdéseiről a legközelebbi alkalommal, mint már említettem, a vajdasági történészek évi közgyűlésén, 1955-ben,¹⁰ majd hosszú szünet után 1973-ban folytattunk vitát.

Az 1955. évi közgyűlésen beszámoló hangzott el *Legújabb kori történelemírásunk problémái és feladatai Vajdaságban* címmel, amely alighanem első ízben szólt a vajdasági történelemírás hagyományairól, említést téve mindazokról az írókról, akik *három legelterjedtebb nyelvünk* valamelyikén tanulmányozták Vajdaság történelmét: a szerbek közül Ilarion Ruvaracról, Ivicéről, Radonicáról, Radojčićről, Popovićáról és Stajčićről; a németek közül Wanitschekről, Schwickerről és Böhmről, a magyarok közül pedig Baranyiról, Szentklárayról, továbbá Grossimidről, Thimáról, Iványiról és Dudásról. Megemlékezett a beszámoló a különböző történelmi társulatokról és folyóiratokról is, s nem hagyta figyelmen kívül azt a megállapítást sem, hogy *I. Ruvaractól Vasa Stajicón keresztül egyenes út vezet egészen a mi új nemzedékünkhöz*, jóllehet még maga Stajic sem jutott el a történelmi materializmus teljes elsajátításáig, sőt valamiféle *horror vacuit* is érzett a Svetozar Miletić utáni időszak érintésétől, annak »passzív« volta miatt, s ezért is nevezte el ezt az időszakot »süket kor«-nak. Ennek ellenére Ilarion Ruvaracot, Milutin Jakšićot és mindenekelőtt Vasa Stajicót, valamint Vasile Goldist — akik azonban akkoriban még nem ismertem — olyan történészeknek kell tekintenünk, akik képesek voltak a régi, XVI. századi *hagyományok folytatására*, s akik, ha *nem* is szolgálhatnak példaképül, olyan hagyományt teremtettek, amelyet lehet és kell is folytatni. Szó volt a beszámolóban »a tudományos materialista dialektikus munkamódszerek hiányáról« is, minthogy »történészeink továbbra is a polágrai történetírás vizein eveznek«, vagy pedig »kezdők módjára keverik az idealizmust a vulgáris materializmussal«¹¹, mert nem figyelnek fel a társadalmi struktúrákra és az osztályharcra, illetve figyelmen kívül hagyják a tényt, hogy minden osztály rétegekre oszlik, melynek gyöngé az osztálykohéziója, s ebből eredően a társadalom politikailag is differenciált (1887—1918), többpártrendszerű. Az idősebb nemzedék ekkoriban még egészen polgáris volt, a fajelmélettel sem számolt le, a nemzeti hovatartozást pedig örök érvényű kategóriának tekintette — egészen elmerülve a nemzeti vagy pedig a *szociális romantizmus* vizeiben, mintha még Ilarionig sem jutottunk volna el. Annak idején különben még a levéltárak sem voltak rendezve, s ezért sokan még nem a levéltári dokumentumokra és más eredeti forrás-

művekre támaszkodtak, hanem klasszikusainkra hivatkoztak, őket idézték — de minden bizonyító anyag, eredeti forrásmű, hiteles adat nélkül.¹³

A beszámoló ezt követően rátért az ún. »elfelejtett témákra«, arra a tényre, hogy a történésírók *mindaddig nem dolgozták fel a Vajdaság gazdasági-szociális történetét* — amit a beszámoló csak 1918-ig tekintett némi-
leg indokoltnak, addig az időpontig, amíg a polgári osztály a nemzeti szabadságért és az egyesülésért küzdött; b) hasonló okok miatt helytelenül feledkeztek meg a nem magyarok történetéről 1918-ig, majd a nem szerbekéről a két háború között; c) nem dolgozták fel, sőt szinte egészen érintetlenül hagyták a *polgárság*, majd a *munkásosztály történetét* 1867-től, és még inkább 1887-től kezdődően.¹³

Ez az 1955-ös beszámoló tehát feladatként tűzte elének: hozzá kell látni a *levéltárak* és más forrásanyagok megfontolt, szervezett, szabályszerű rendezéséhez és használatához, majd pedig az anyag publikálásához. A szerbek és a horvátok történelme mellett meg kellett kezdeni a *nemzetiségek történelmének tanulmányozását és publikálását* is, azzal a céllal hogy utána teljes egészében bemutatthassuk a *soknemzetiségű Vajdaság szintetikus történelmét*. A következő fontos feladat: tanulmányozni a megírt *Vajdaság gazdasági-szociális történelmét*, amit még senki sem érintett, mint ahogyan nincs feldolgozva az 1867, és még inkább az 1887 utáni időszak sem a polgári politikai pártok, sem a *munkásmozgalom*, továbbá a szocialista, majd a kommunista párt története tekintetében egészen 1945-ig. Mindezt a *történelmi materializmus*, a marxizmus megvilágításába kellett helyezni, nem feledkezve meg a levéltári és más kutatások, a megfelelő adatgyűjtés és adatszolgáltatás fontosságáról, ami nélkül nem létezhet tudományos munka.¹⁴

Főbb vonalaiban ez képezte lényegét a 19 évvel ezelőtt elhangzott beszámolómnak!

Noha már akkor is létezett bizonyos fokú szervezett kollektív munka, például a *Szerb Maticában* és a különböző *szerkesztőségekben* továbbá a *KSZ Tartományi Bizottságának történelmi levéltárban*, Újvidéken, ahol — amellet, hogy szervett kutatómunka keretében tanulmányozták a munkásmozgalmat és a JKP harcát — megkezdődött a szervezett munka a fiatal káderek képzésében is, a legrendszeresettebb kollektív történésírói munka mégis az újonnan létrehozott tudományos intézetekben indult meg, részint a *Hugarológiai Intézetben* is, de még inkább a *Vajdasági Történelmi Kutatóintézet* keretében, amely már egyetemi képzettségű káderekkel és olyan szakemberekkel kezdte el tevékenységét, akik a tartományi pártbizottság történelmi levéltárában tökéletesítették tudásukat. Kivette részét ebből a munkából természetesen a *Vajdasági Történészek Egyesülete* is. Ezenkívül addigra már sikerült rendezni a *levéltárakat* és *könyvtárakat*, a tudományos intézetek pedig lehetővé tették, hogy a külföldi levéltárakban és könyvtárakban is kutatómunkát folytassunk, miáltal valóban létrejöttek a feltételek a rendszeres kutatómunkához, éspedig annál inkább, mivel időközben *új kádereket* is sikerült felnevelni.

Nézzük tehát, mit végeztünk el 1945-től, illetve 1955-től máig, pontosabban legutóbbi találkozásnk időpontjáig (1973-ig), amikor hosszú idő után ismét vitát indítottunk ezekről a kérdésekről.

Ha áttekintjük legújabb, igazán gazdag történelmi irodalmunkat¹⁵ 1945-től, pontosabban 1948-tól kezdődően 1972-ig, észre kell vennünk, hogy a korábbi írások betöltődnek (noha természetesen még nem teljes mértékben, hiszen még mindig léteznek érintetlen témák), s hogy az egykori »elfelejtett témákat« mindinkább feldolgozzák.

Ezerkilencszázötvenöt óta egyre inkább szaporodnak a gazdasági és szociális történelemmel, a szövetségek történetével és a földműves lakosság struktúrájával, a földreformokkal foglalkozó munkák, és különösen sok jelentős alkotás öleli fel a *munkásmozgalom*, a *JKP* és a *népfelszabadító harc* történetét. Sorakoznak azok a művek is — mindenesetre kisebb számban —, amelyek a polgári osztály, a polgári politikai pártok történetével, a polgári társadalomtudományokkal foglalkoznak, amelyek gyakran szoros kapcsolatban állnak a polgári gazdaság fejlődéstörténetével. Nagyon szembeötöl azonban az is, hogy alig van olyan munka, amely kapcsolatba hozná egymással a *munkásosztály* és a *polgárság* történetét, amely tehát megadná a polgári társadalom szintetikus történetét, jóllehet e teljesség igénye nélkül az osztályharc történetét is csupán részlegesen, töredékesen mutat-hatjuk be.

Másfelől nagy pozitívuma ennek az új történetírásnak az, hogy a szerb *nép történelme* mellett, valamint a vajdasági *horvátok* történelmén kívül — amellyel, szerintem, még mindig eléggé hiányosan és elszigetelten foglalkozik — egyre több helyet szentel a *vajdasági nemzetiségek*, a magyarok, a románok, a szlovákok és a ruszinok történelmének. Nem csupán egyének foglalkoznak ezekkel a témákkal, hanem a mi történelmi kutatóintézetünk is — intézményesen és rendszerszerűen, habár ezen a téren még számos probléma is akad: megtörténik például, hogy az illetékes hatóságok itt nálunk vagy külföldön nem engedélyezik a munkát, vagy akadályokat gördítenek a kutatómunka elé. Bizonyos, hogy eddig még csak a *kezdeti lépéseket* tettük meg az itt élő *nemzetiségek történelmének tanulmányozásában*, s még nagyon sok munkára van szükség ahhoz, hogy a *magya teljességében bemutathassuk Vajdaság összefüggő történelmét*. Ez lenne a legteljesebb történet e soknemzetiségű tartományról, hiszen nem szabad elfelednünk, hogy korábban vagy csak kizárólag a szerbek, vagy csak kizárólag a magyarok történetével foglalkoztunk, tehát a már feldolgozott, de polgári beállítottságú történelmet is újra kell értékelnünk — marxista nézőpontból, internacionalista szemmel —, hogy azután beépíthessük egész Vajdaságnak mint *Jugoszlávia összevető részének* teljes, komplex, szintetikus történelmébe.

Az iskolai oktatásban is alulról kezdtük el a marxista, internacionalista tudat kiépítését: valamennyi népiünk és nemzetiségünk történelmét előbb az általános, majd a középiskolákban kezdtük tanítani, mielőtt még az előadói kádert előkészítettük volna az összes nemzetek és nemzetiségek történelmének tanítására, és még mielőtt tudományos dolgozóink teljes képet adhattak volna Vajdaság és tartományunk minden népe és nemzetisége múltjáról. Az *egyetemen* ugyanis ezt a tantárgyat többé-kevésbé az *egyéni lehetőségek szerint* adják elő, nem pedig egy adott rendszer szerint, intézményes keretek között, elfogadott programok alapján. Így ezek a feladatok, úgy tűnik, szinte kényszerítő erővel hatnak ránk, s bizonyos, hogy a leg-rövidebb időn belül meg kell oldanunk őket, mégpedig azon az úton, amelyen már eddig is számottevő sikereket értünk el.

Különösen annak örülhetünk, hogy az 1848—1918 közötti, de különösen az 1880-as éveket követő időszak 1918-ig, vagyis az ún. »süket kor« — többé már nem »süket«, hiszen a fiatal történészek egész csapata dolgozik rajta, úgyhogy tíz-húsz éven belül Vajdaság nyilvánossága elé tárhatjuk e korszak egész történelmét — a gazdasági, politikai és szociális történelmet, együttesen a munkásmozgalom történetével, valamennyi nemzetünkre és nemzetiségünkre kiterjedően. Meggyőződésem szerint tehát egy-két évtized múlva megállapíthatjuk majd (ha én személyesen nem is de akik majd utánam jönnek!), hogy hozzáláthatunk Vajdaság e korszakának teljes szintetikus feldolgozásához.

Hiszen időközben: 1945, illetve helyesebben 1955 óta a marxista történészek egész nemzedékét neveltük fel. Ezt a munkát a Tanárképző Főiskolán és a Filozófiai Fakultás történelmi tanszékén kezdtük el, s úgy hiszem, még sikerebben, még rendszerezettebben folytattuk a KSZ Tartományi Bizottsága történelmi levéltárának keretében, Újvidéken, ahol például minden kéziratot elolvastunk és megvitattunk a kollektívában, miközben a történelemkutatás szempontjából is figyelemre méltó eredményeket értünk el. A régi, polgári beállítottságú történészek helyét egyre inkább a fiatal, többé-kevésbé marxista irányvételű ikáderek foglalják el. Ilyen irányban tevékenykedik a ikáderek továbbképzésében a Vajdasági Történelmi Kutatóintézet, valamint a Vajdasági Történészek Egyesülete is — részint általános szemináriumok rendezésével, részint pedig a szakértekezletek útján, amelyet eddig három tartottak — egyet-egyet 1950-ben, 1955-ben és 1973-ban. Mégis úgy gondolom, nem lenne kárba vesztett fáradság, ha az egyesület, a kutatóintézet és a tanszék együttesen szerkesztenének egy közös módszertani-marxista rovatot a vajdasági történelmi folyóiratokban, így például a *Zbornik Matice srpske za istoriju* és az *Istraživanje* c. folyóiratokban, s ugyanígy a nemzetiségek nyelvén megjelenő hasonló kiadványokban, például az *Üzenetben*, a *Létünkben* stb. Ezzel nagymértékben elősegíthetnénk a marxista történelemkutatók továbbképzését, számottevően hozzájárulnánk ahhoz, hogy magasabb módszertani szintre, magasabb tudományos fokra emeljük történelemtudományunkat, lehetővé tennénk, hogy a történelmi tanszéken posztgraduális képzést lehessen folytatni, amit, úgy tudom, máris fontolgatnak, de csak fontolgatnak.

Ilyen tudatos, rendszeres törekvések nélkül a marxista történetírás nagyon könnyen tiszta tényleírássá változhat.

Arról van szó ugyanis, amit már 1955-ben, a *Problémák és feladatok* ban megfogalmaztam: levéltáraink és könyvtáraink akkor még nem voltak rendezve, s ezért egy bizonyos nemzeti és szociális romantika, illetve egyfajta publicisztikus citatológia került túlsúlyba. Akkortájt a tényleírás még nagyon jól jött volna, de ebből nem tudtunk eleget adni. Nagyon kevés tény állt a rendelkezésünkre, s állításainkat nem tudtuk elég ténnyel alátámasztani. Ezért is íkésünk oly sokat a korábbi »elfelejtett témák« felkutatásával és feldolgozásával, kiváltképpen ami az 1887 és az 1918 közötti időszakot illeti, azt a korszakot tehát, amiről itt szó van.

Amint a levéltárak többé-kevésbé rendeződtek, s amint létrejöttek a politikai és anyagi feltételek ahhoz, hogy — szakintézeteink útján — külföldön is megkezdhessük a kutatásokat, fokozatosan pótolni kezdtük mindazt, amit korábban elmulasztottunk. Megkezdtük az anyaggyűjtést, amit

a tudomány általában sem nélkülözhet, s kiváltképpen nem nélkülözhet az igazi, a marxista történelemtudomány. Elskor viszont bekövetkezett az, ami általában is könnyen megtörténik: az egyik végtől a másikba estünk. Ahogyan addig csak romantikát adtunk, csak magyaráztuk a tényeket, s csak a törvényszerűségeket határoztuk meg, de nem elegendő ténnyel alátámasztva, úgy most viszont a tiszta tényközlésre, a tények felsorolására, a tényleírásra térünk át.

Ez, végül is, rövid távon nem tekinthető rossznak. Hiszen akkor még szűkölködtünk a tényekben. S mivel okvetlenül szükségünk volt rájuk, feldolgoztuk és közzétettük őket — a legtöbbször nem gondolva arra, hogy minden tudományban a második lépést is meg kell tenni, ami ez esetben az általánosító történetírást, a törvényszerűségek felfedését és meghatározását, a következtetések és értékelések, az álláspontok kimondását stb. jelentette volna.

De ne feledjük! A mi nemzedékünk volt az első, amely hozzájárított az 1880—1918-as időszak történetének megírásához, e korszak tanulmányozásához és feldolgozásához. Mivel az első nemzedék volt, elsődleges feladatai közé tartozott a szükséges adatok és tények felkutatása, hogy azután el lehessen mélyülni a korszak törvényszerűségeinek, osztálystruktúrájának és osztályharcának tanulmányozásában. Csak a felkutatott tények birtokában lehetett vizsgálat alá venni a közigazdaság és a politika kapcsolatát, a polgári osztály széthullását azokra a különböző rétegekre, amelyek egymással is belső harcot vívtak, párhuzamosan az osztályharcral és a nemzeti mozgalmakkal; s végül csak így fedhettük fel a munkásosztály tagoltságát is, az egyes munkásrétegek gyöngé kobézióját, sőt egymás közötti harcát is az egyes nemzetiségek szerint, amelyek csak később ébredtek magukra, s kezdtek társult erővel harcolni az uralkodó osztály, minden nemzet közös elnyomója ellen. Igen, Vajdaság történelme ebben a korszakban igazán tarka és bonyodalmas volt, nem lehetett benne egykönnyen eligazodni, kiváltképpen a tények ismerete nélkül. Sokféle érdek játszott közre pl. annak a ténynek a kiváltásában, hogy a szerb polgári pártok gyakran elszántabb harcot vívtak egymással, vagy pedig a román néppárttal — a vallási, illetve az egyházi-kolostori érdekekkel összhangban —, mint az úri Magyarország uralkodó osztályával, amely mind a két népet egyaránt leigázta. Ezt hosszú időn át a mi újabb kori történetírásunk nem akarta tudomásul venni, mint ahogyan nem akartak tudni erről a korábbi polgári, nacionalista beállítottságú történészek sem.

Említettem már, hogy 1918-ig ennek a polgári-nemzeti beállítottságú történetírásnak még meg volt a maga értelme. Ahogyan mondtam, érthetőnek tartom továbbá azt is, hogy a korábbi években elmerültünk a szociális romantikában, a citatológiában, majd pedig a tényleírásban. Ma azonban, amikor már elegendő adat áll a rendelkezésünkre, úgy tűnik, eljött a végső ideje annak — a szükséges első lépés, vagyis a történelmi anyag összegyűjtése után —, hogy a munka új területére térjünk át, vagyis hogy megtegyük az épp ennyire fontos második lépést is, amit minden tudományos tevékenység megkövetel, tehát hogy megkezdjük az általánosítást, a törvényszerűségek meghatározását, a következtetések levonását és az értékelések kimondását. Ki kell dolgozunk állásfoglalásunkat az akkori osztály- és osztályközi, nemzeti és nemzetek közötti harcokról, nem feledkezve meg közben a tények további felkutatásának jelentőségéről.

Egy pillanatra megállnék az 1890—1918-as munkásmozgalom és osztályharc történetének kérdésénél. Ezt az időszakot már eléggé áttanulmányoztuk, felfedtük, megvilágítottuk. Ennek ellenére még mindig nem sikerült a maga teljességében vizsgálat alá vennünk az akkori osztályharcot, pontosabban az osztályjellegű és a nemzeti harc egymás közötti kapcsolatát a proletariátus, a dolgozó nép részéről. Még mindig nem adtunk teljes képet az osztályok közötti és az osztály-nemzeti harcról, mivel a *munkásmozgalom és általában a munkásosztály történetét* a legtöbbször elszigetelten vizsgáltuk, *elkülönítve a polgárság történetétől*, kiszakítva a maga egészéből: a polgári társadalomból, noha valójában az osztályharc ott játszódott le. *Elkülönítve tanulmányoztuk a közgazdaságot is*, a polgári osztály gazdaságtörténetét, jóllehet épp a közgazdaság küzdőterén zajlott le a szakszervezeti harc, amely összetevő részét képezte az osztályharcnak. Általában úgy jártunk el, hogy a könyv vagy tanulmány elején — kötelezően — megadtuk a *kor gazdasági helyzetét*, mint ami alapját képezi a *politikai irányzatok és az osztályviszonyok történetének*. Amikor azonban megkezdjük a munkásmozgalom történetének taglalását, megfélekedtünk saját vezetőinktől, s a közgazdaságot egyáltalán nem hoztuk kapcsolatba a *munkásmozgalommal*, úgyhogy ez a két rész teljesen elszigetelődött egymástól, mintha közöttük semminemű kapcsolat nem állna fenn, s így a *mozgalmat mindig elkülönülten tárgyaltuk*, önmagáért, megfélekedve a közös térségről, ahol az osztályharc lezajlott, habár ezt a harcot semmiként sem érthetjük meg, ha nincs tudomásunk a másik, az ellenséges osztály ellenállásáról, harcáról. A munkásosztály küzdelme így gyakran úgy hatott, mintha *nem is ütközött volna ellenállásba*, mintha ellenfél nélkül folyt volna, s így nem egyszer olyan benyomást keltettünk, mintha a munkásságnak nem is lett volna ki ellen harcolnia. Nekem az a véleményem, hogy az osztályharcot és a munkásmozgalmat mindig a polgári társadalom története keretében kell bemutatnunk, sohasem hanyagolva el a polgárság történetének és harcának tárgyalását. Ehhez hasonlóan — úgy gondolom — *a szerbek nemzeti harcát sem szabad elkülönülten feldolgozni*, függetlenül 1) a többi leigázott nép közös harcától, 2) a munkásosztály nemzeti érzelmétől, valamint 3) a szerb, a román, a szlovák polgárok és munkások együttműködésétől — a magyar uralkodó osztály elleni és a nemzeti szabadságért folyó harcban —, de mindig szoros kapcsolatban a *magyar dolgozó néppel*. Mi erről a közös harcról — például a szerb és magyar haladó gondolkodású polgárok és még inkább a szerb és magyar munkások együttes küzdelméről — gyakran megfélekedünk, jóllehet még a *legkifejezettebb szerb nemzeti forradalmárunk*, Vasa Stajić is *együttműködött a magyar munkásokkal és szocialistákkal* és természetesen a *szerb szocialistákkal* is, mondjuk Laza Vukčevićtel a magyar pénzüke és nagybírtokok elleni harcában.

E kapcsolatok történetét még mindig nem dolgoztuk fel eléggé, még nem tanulmányoztuk kielégítően, talán még mindig a már kihalt nemzedékek, pontosabban az egykori polgárság által vívott nemzeti harok hatása alatt. Nem szabad megfélekedni e nemzeti harc egyes jellegzetes részleteiről sem, mint például a borčaiak harcáról, akik már 1914 szeptemberében fegyvert ragadtak nemzeti szabadságuk kivívása céljából, majd pedig 1918 novemberében és decemberében már a szerb burzsoázia ellen lázadtak, amely Pancsován kisajátította a városi tőkét, s Borča dolgozó népétől robotot követelt.

Ha mindezeket a kérdéseket vizsgálat alá vennénk, akkor — valószínűleg — nem ítélnénk el minden ún. »magyarkodást« szerb részről mint reakciós jelenséget. A reakciós polgári sorstársak együttműködése szerb és magyar részről is mindenképpen reakciós magyarkodás volt, de a haladó erők együttműködését, mindenekelőtt a szocialista munkások egymás közötti kapcsolatát — internacionalista törekvésnek, a testvériség-egység megnyilvánulásának, forradalmi együttműködésnek kell tekintenünk, nem pedig reakciónak, reakciós jelenségnek.

Jóllehet mostanában gyorsított ütemben kutatjuk a korábban elhanyagolt gazdaságtörténelmet, ezt mégis csak a legrikkább estében hozzuk kapcsolatba a politikai történelemmel, a politikai pártok történetével; ezt a kétfajta történelmet gyakran egymás mellett tárgyaljuk, párhuzamosan, minden kölcsönös összefüggés nélkül, holott ha a politikai történelmet a gazdaságra alapoznánk, világosabban megérthetnénk a magyar—szerb harcokat, és azokat a harcokat is, amelyeket a szerbség, a szerb polgárság egymással vívott, az a polgárság, amelynek struktúráját eddig alig vettük vizsgálat alá. Nem vizsgáltuk ki még kielégítően nemzetiségeink gazdasági-nemzeti struktúráját sem, valamint azt, hogy ez a struktúra milyen hatást gyakorolt a maga politikai mozgalmaira.

Ezzel szemben dicséretet érdemel például a *Vajdasági Történelmi Kutatóintézetnek* az a törekvése, hogy a szerb nép történelme mellett a magyarok, a románok, a szlovákok és a ruszinok történelmét is feldolgozza. Az intézet minden bizonnyal nem feledkezik meg majd róla, hogy a feldolgozott anyagokat később egységes egészévé fűzze egybe — megadva ezzel egyrészt soknemzetiségű tartományunknak, Vajdaságnak, másrészt pedig egész Jugoszlávia egy részének szintetikus történelmét.

Úgy hiszem, történetírásunk itt kifejtett tételei a legjelentősebbek az 1887—1918-as időszak történelmével kapcsolatban, s ugyanígy az itt kiemelt kérdések és feladatok a legfontosabbak, amelyek a legközelebbi jövőben megoldásra várnak.

J E G Y Z E T E K

1. Kristó Gyula: *Korai levéltári és írásos forrásaink kapcsolatához*. Szeged, 1966. *Acta Historica*, XXI. kötet.
2. Lásd az ismert *Zentai Füzeteket* is, amelyek a város monográfiájához szolgáló anyagot teszik közzé.
3. Szerémi György: *Emlékirat Magyarország romlásáról (1484—1543)*, illetve eredetiben: Georgii Sirmiensis: *Epistola de perditione regni Hungarorum*. Pest, 1857. — Brodarics István: *Igaz leírás 1527-ből (a mohácsi csatáról)*. Latin nyelven jelent meg, Krakkóban.
4. Machiavelli: *Firenze város története, 1526*.
5. Lőrinc Péter: *A kétércű Szentkláray Jenő és a bánati sovintizmus*. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményel. 4. szám, 36—37 és 43. oldal.
6. Lőrinc Péter: *Két úttörő, két hullócsillag*. Előbbi kiadvány. 14. szám, 30—42. oldal.
7. Nagy Sándor: *A jobbkészség története*. Becskerek, 1891. Különösen az 56—59. oldal.
8. Poznán Jolán: *Fraengeschlecht bei den Balkan Christen, 1901. — Magyarok és Balkán-szlávok, 1903. — A magyar történelem vezéreszmék szerinti tantársa, 1904*. Lásd: *Két úttörő* . . . Közlemények. 14. szám, 16—30. és 39—40. oldal.
9. *Godišnjak istoričara Vojvodine*. Újvidék, 1951.
10. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*. 1955. évi 11. szám.
11. Ugyanott, 6. oldal.
12. Ugyanott, 8—9. oldal.
13. Ugyanott, 9—13. oldal.
14. Ugyanott, 16—17. oldal.
15. Saját munkáimon és jegyzeteimen kívül legfőképpen Zivan Kumanov bibliográfiai jegyzékét használtam fel, amelyek a *Rad Vojvodanskih muzeja* c. folyóirat 1—20. számában jelentek meg, abban a folyóiratban, amely az utóbbi években a nemzetiségek nyelvén megjelenő irodalmat is figyelemmel kíséri.